

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 338.26

О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник, М. Є. Адамів

Національний університет “Львівська політехніка”

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

© Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Адамів М. Є., 2015

Обґрунтовано актуальність бюджетування зовнішньоекономічної діяльності для вітчизняних підприємств в умовах європейської інтеграції України. Розкрито актуальні зміни у податковому і бухгалтерському підходах до визнання витрат та обліку амортизації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Висвітлено ключові особливості бюджетного відшкодування податку на додану вартість для експортноорієнтованих підприємств. Викладено сучасні засади здійснення розрахунків іноземною валutoю у зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: бюджетування, зовнішньоекономічна діяльність, нормативно-правова база, витрати, амортизація, відшкодування ПДВ, розрахунки, Європейська інтеграція.

O. Ye. Kuzmin, O. G. Melnyk, M. Ye. Adamiv
Lviv Polytechnic National University

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF BUDGETING OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION

© Kuzmin O. Ye, Melnyk O. G., Adamiv M. Ye., 2015

The actuality of research is caused by the necessity of implementation and realization of budgeting of foreign economic activity at the domestic enterprises in conditions of Ukraine's European integration. It is proved that during the revitalization of European integration reforms in Ukraine foreign economic activity is one of the priority operation for local businesses that in conditions of its effective realization will enable enterprises to increase the effectiveness of their activities, ensure the rapid progressive development, consolidate the positions at European markets, create a positive image of the reliable partner, attract the new sources for financing of perspective projects and so on. Simultaneously, it is determined that at the present stage of the tough competition at international markets the requirements for subjects of foreign economic activity in the context of providing the high level of their competitiveness are largely growing.

It is established that under the current socio-economic crisis in the country, that destabilized the financial positions of domestic enterprises, a constructive solution of the problem of low level of financial effectiveness, solvency, investment attractiveness and

competitiveness of business entities is the implementation of progressive management technologies, including the budgeting of foreign economic activity. Budgeting of foreign economic activity of enterprises is aimed at the formation of a reasonable information basis about the financial sphere of the enterprise, increasing of its profitability, cash flow optimization within foreign economic activity, mutual coordination of financial relations with foreign partners.

It is grounded that nowadays the reformations to the principles of national legal and regulatory basis towards its harmonization with international standards, which determine some features of the formation of basic budgets of enterprises in the conditions of foreign economic activity, are increasingly taking place. Based on the results of the research of latest trends of changes in the regulatory provision of foreign economic activity of enterprises it have been found the significant limitations of content and functional filling of tax approach to the recognition of costs and accounting of depreciation in favor of accounting approach, which actually occupies a key place in costs and depreciation areas. In addition, it is defined the key features of VAT refund for export-oriented enterprises, which are based on the simplified list of criteria for claiming such refund and, as well as provide an opportunity for business entities to obtain the compensation in the period in which it emerged. It is also established that nowadays intensive changes are appearing in the sphere of regulation of payments in foreign currency during the foreign economic relations. They are mainly related to the terms of enrollment of proceeds in foreign currency to the accounts of enterprises and the amount of mandatory sale of obtained revenues at the interbank foreign exchange market of Ukraine. It is proved that significant improvements in the principles of legal and regulatory basis in the context of its harmonization with international standards, which define the features of budgeting of foreign economic activity at enterprises, did not take place. It is requires the activation of further careful work in this direction of the higher and local authorities, as well as the managers and specialists of business structures and specialized organizations.

Key words: budgeting, foreign economic activity, legal and regulatory basis, costs, depreciation, VAT refund, payments, European integration.

Постановка проблеми. Впевнене крокування української економіки шляхом європейської інтеграції зумовлює активне зацікавлення та динамічне пожвавлення зовнішньоекономічної діяльності серед вітчизняних суб'єктів господарювання. Адже в умовах переконливого приєднання України до європейської спільноти перед бізнес-структурами відкривається широкий спектр привабливих можливостей в контексті спрощення певних процедур у сфері зовнішньоекономічної діяльності та сприяння функціонуванню на теренах європейських ринків. За таких обставин активізація зовнішньоекономічної діяльності є пріоритетним чинником для вирішення різноманітних проблем вітчизняних підприємств у сфері фінансової результативності, інвестиційної привабливості, розвитку діяльності тощо. Поряд із вищезазначеним завоювання та подальше закріплення ринкової ніші в європейському просторі потребує високого рівня конкурентоспроможності суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, що повинен підтверджуватись пропозицією якісної продукції за усіма параметрами та належним рівнем ефективності його функціонування. Слід зауважити, що під деструктивним впливом соціально-економічної нестабільності в державі значною мірою похитнулось фінансове становище значної частини вітчизняних бізнес-структур, багато з яких і так характеризувались регресивними та стагнаційними тенденціями розвитку.

Отже, в умовах загострення дефіциту ресурсного забезпечення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності пріоритетного значення набуває система менеджменту як визначальний рушій позитивних зрушень та перетворень у різних сферах функціонування. На сучасному етапі найбільш загрозливими тенденціями розвитку характеризується фінансовий стан вітчизняних бізнес-структур, що відображається критичним зниженням рівня рентабельності їхньої діяльності, плато-

спроможності, фінансової незалежності, ділової активності. Отже, зацікавлення становлять саме фінансові управлінські технології та бюджетування зовнішньоекономічної діяльності зокрема, котре спрямоване на формування обґрунтованої інформаційної бази про фінансову сферу функціонування підприємства, підвищення рівня його прибутковості, оптимізування грошових потоків в межах зовнішньоекономічної діяльності, чітке взаємоузгодження фінансових відносин із зарубіжними контрагентами. Це створює вагомі підстави для суб'єктів європейських ринків ідентифікувати підприємство, котре успішно застосовує бюджетні процедури, як надійного перспективного партнера.

Прагнучи гармонізувати національну нормативно-правову базу із міжнародними стандартами відповідно до вимог європейської інтеграції та умов економічної ситуації в країні, державні органи влади перманентно її удосконалюють на засадах прийняття нових регулятивних документів чи внесення змін і доповнень до чинних актів. Оскільки особливості бюджетування зовнішньоекономічної діяльності значною мірою визначаються спеціалізованою нормативно-правовою базою, то виникає необхідність у з'ясуванні актуальних теоретико-прикладних аспектів здійснення бюджетування відповідно до чинних регулятивних положень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-прикладні засади бюджетування на підприємствах викликали та продовжують викликати зацікавлення серед багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців [1–12]. У своїх роботах автори зосереджують увагу на сутності та призначенні бюджетування у системі фінансового менеджменту підприємств, розкривають послідовність здійснення та деталізують структуру цього процесу, висвітлюють особливості його впровадження на підприємствах та проблеми реалізації тощо. При цьому практично в жодному джерелі не досліджено актуальні теоретичні та практичні аспекти здійснення бюджетування з врахуванням положень чинної нормативно-правової бази у сфері зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання в сучасних умовах Європейської інтеграції України.

Цілі дослідження. Зважаючи на результати аналізу літературних джерел [1–12] та панівні тенденції активізування євроінтеграційних процесів в Україні, цілями дослідження є ідентифікування та обґрунтування актуальних особливостей бюджетування зовнішньоекономічної діяльності для вітчизняних суб'єктів господарювання на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальне місце у процесі бюджетування зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах займає технологія розроблення основних бюджетів доходів та витрат, надходжень та видатків, активів та пасивів. В умовах критичного дефіциту фінансових ресурсів та зниження рівня результативності функціонування важливого значення набуває оптимізування обсягів, складу та структури витрат суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. За чинної системи оподаткування деякі керівники вітчизняних підприємств свідомо прагнуть збільшувати обсяги витрат у цілях зменшення величини чистого прибутку до оподаткування, що, водночас, для інших представників управлінської ланки видається необґрунтованим з огляду на пріоритетність зацікавлення іноземних інвесторів успішними результатами діяльності. Отже, виникає необхідність у реформуванні чинної системи оподаткування прибутку підприємницьких структур з метою сприяння об'єктивному розрахунку обсягів витратної та доходної частини їх фінансових документів та бюджетів зокрема. Перші спроби удосконалення процесу ідентифікування витрат діяльності суб'єктів господарювання на законодавчому рівні в умовах Європейської інтеграції України були здійснені шляхом змістового звуження податкового підходу до визначення витрат із одночасним пріоритетним виокремленням бухгалтерського підходу, що фактично займає місце головного підходу до визнання і структурування витрат.

Що стосується податкового підходу, то за ним залишилось лише право регламентації особливостей визначення об'єкта оподаткування. Так, відповідно до ст. 134 Податкового кодексу України [13] об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її

межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень кодексу. Вимога такого коригування поширюється лише на суб'єктів господарської діяльності, дохід яких перевищує двадцять мільйонів гривень, тоді як у протилежному випадку для підприємств з меншим рівнем доходу об'єкт оподаткування може визначатися без коригування фінансового результату до оподаткування на усі різниці, визначені відповідно до положень Податкового кодексу. Як бачимо, істотних сприятливих змін у реформуванні податкового підходу до визнання витрат платників податку не відбулось.

Під час розроблення плану реалізації продукції, що виготовляється для експорту, та визначені доходів від продажів цієї продукції слід враховувати, що експортноорієнтовані суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності можуть претендувати на бюджетне відшкодування ПДВ. У межах законодавчого регулювання особливостей відшкодування ПДВ відбулись певні зміни у Податковому кодексі України [13]. Зокрема, відповідно до ст. 200.19 кодексу скасовано частину критеріїв стосовно рівня середньої заробітної плати, чисельності працівників, залишкової балансової вартості основних фондів, рівня визначення податкового зобов'язання з податку на прибуток до сплати до бюджету для платників податку, які можуть претендувати на автоматичне бюджетне відшкодування ПДВ. Водночас введено нові вимоги у цій сфері, що вказують на необхідність для платника податку володіти необоротними активами, залишкова балансова вартість яких на звітну дату за даними податкового обліку перевищує у три рази суму податку, заявлену до відшкодування, або одержання терміном на один рік від банківської установи фінансову гарантію, що діє з дня подання відповідної заявки про повернення суми бюджетного відшкодування, а також здійснення інвестицій в необоротні активи у розмірах не менше, ніж три мільйони гривень протягом останніх дванадцяти календарних місяців.

Крім того, відповідно до останніх змін у Податковому кодексі України платник податку має право на одержання бюджетного відшкодування у тому періоді, в котрому воно виникнуло. Отже, якщо розрахована різниця між сумою податкового зобов'язання та податкового кредиту звітного періоду набуде від'ємного значення, то така сума [13]:

– враховується у зменшення суми податкового боргу з податку, що виник за попередні звітні періоди в частині, що не перевищує суму, обчислену відповідно до вищезазначеного на момент отримання контролюючим органом податкової декларації;

– або підлягає бюджетному відшкодуванню за заявкою платника у сумі податку, фактично сплаченій отримувачем товарів/послуг у попередніх та звітному податкових періодах постачальникам таких товарів/послуг або до Державного бюджету України, в частині, що не перевищує суму, обчислену відповідно до вищевказаного на момент отримання контролюючим органом податкової декларації;

– та/або зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

Варто також зазначити, що Податковим кодексом скасовано здійснення документальних позапланових виїзних перевірок контролюючими органами щодо достовірності сум бюджетного відшкодування з податку на додану вартість, заявлених платниками у звітних періодах, що настають після 1 липня 2015 р.

Важливе значення під час складання плану-графіка надходжень грошових коштів суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності має порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті, котрий регулюється одноименным Законом України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР зі змінами та доповненнями, Указом Президента України “Про запровадження режиму жорсткого обмеження бюджетних видатків та інших державних витрат, заходи щодо забезпечення надходження доходів до бюджету і запобігання фінансовій кризі” від 21.01.1998 р. № 41/98 зі змінами та доповненнями, Постановою НБУ “Про врегулювання

ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України” від 03.09.2015 р. № 581 зі змінами та доповненнями [14-16] та іншими нормативно-правовими документами.

Відповідно до Закону України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” [14] виручка резидентів в іноземній валюті підлягає зарахуванню на їхні валютні рахунки в уповноважених банках у терміни виплати заборгованостей, що зазначені у контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації) продукції, що експортується, а в разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності – з моменту підписання акта або іншого документа, який засвідчує виконання робіт (надання послуг), експорт прав інтелектуальної власності. Поряд з цим у Законі зазначено, що НБУ має право запроваджувати на термін до 6 місяців інші терміни розрахунків, ніж ті, що визначені вище. З метою підтримки стабільності валютного ринку України була прийнята Постанова НБУ “Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України” [16], відповідно до якої розрахунки за операціями з експорту та імпорту товарів, які визначені у статтях 1 та 2 Закону України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” [14], здійснюються у термін, що не перевищує 90 календарних днів. Крім того, Постановою задекларовано вимогу щодо обов'язкового продажу на міжбанківському валютному ринку України надходжень в іноземній валюті з-за кордону на користь юридичних осіб, які не є уповноваженими банками, фізичних осіб – підприємців, іноземних представництв (крім офіційних представництв), на рахунки, які відкриті в уповноважених банках для ведення спільної діяльності без створення юридичної особи, а також надходжень в іноземній валюті на рахунки резидентів, котрі відкриті за межами України на підставі індивідуальних ліцензій Національного банку України. Зокрема надходження в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів і в російських рублях підлягають обов'язковому продажу на міжбанківському валютному ринку України в розмірі 75 процентів. Решта надходжень в іноземній валюті залишається в розпорядженні резидентів та нерезидентів і використовується ними відповідно до правил валютного регулювання. Слід зауважити, що вимога щодо обов'язкового продажу поширюється на надходження в іноземній валюті 1-ї групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів і в російських рублях. При цьому уповноважений банк зобов'язаний здійснити обов'язковий продаж надходжень в іноземній валюті в установленому Національним банком України розмірі без доручення клієнта, а також не пізніше, ніж на наступний робочий день після дня зарахування таких надходжень на розподільчий рахунок.

Під час обчислення величин загальновиробничих, адміністративних та збутових витрат наявний розрахунок амортизації основних засобів і нематеріальних активів загальновиробничого, адміністративного та збутового призначення відповідно. В Україні у сфері визначення та обліку амортизаційних відрахувань класично функціонує податковий та бухгалтерський підхід, котрі тісно взаємопов'язані та не суперечать один одному. При цьому відповідно до останніх змін у Податковому кодексі України [13] істотно звужується функціональне навантаження податкового підходу до обліку амортизації, а ключова роль у цій сфері відводиться положенням (стандартам) бухгалтерського обліку. Слід також вказати на доповнення визначення основних засобів, відповідно до якого вони трактуються як матеріальні активи, зокрема запаси корисних копалин, наданих у користування ділянок надр, що призначаються платником податку для використання у його господарській діяльності, вартість яких перевищує 6000 грн і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший, ніж рік).

У цілях визначення об'єкта оподаткування податковим підходом регулюються лише мінімально допустимі терміни амортизації основних засобів, інших необоротних активів та нематеріальних активів. Так, відповідно до ст. 138 Податкового кодексу України [13] у випадку, коли терміни корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів у бухгалтерському обліку є меншими, ніж мінімально допустимі терміни амортизації основних засобів та інших необоротних активів, то для розрахунку амортизації використовуються терміни, встановлені

Податковим кодексом. Якщо ж терміни корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів у бухгалтерському обліку дорівнюють або є більшими, ніж ті, що встановлені Податковим кодексом, то для розрахунку амортизації використовуються терміни корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів, визначені в бухгалтерському обліку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах активізації євроінтеграційних перетворень в Україні зовнішньоекономічна діяльність стає одним із пріоритетних напрямів функціонування для вітчизняних бізнес-структур, що при ефективному її здійсненні дозволить підприємствам істотно підвищити результативність їхньої діяльності, забезпечити стрімкий прогресивний розвиток, закріпити позиції на європейських ринках, сформувати позитивний імідж надійного партнера, залучити нові джерела фінансування перспективних проектів тощо. Та, водночас, на сучасному етапі жорсткої конкурентної боротьби на міжнародних ринках значною мірою зростають вимоги до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у контексті забезпечення високого рівня їхньої конкурентоспроможності. В умовах існуючої соціально-економічної кризи в державі, що вагомо дестабілізувала фінансовий стан вітчизняних бізнес-структур, конструктивним вирішенням проблеми низького рівня фінансової результативності, платоспроможності, інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів видається впровадження прогресивних управлінських технологій, зокрема бюджетування зовнішньоекономічної діяльності. Адже саме реалізація бюджетних процедур дає змогу значною мірою покращити фінансову сферу діяльності підприємств на засадах оптимізування майбутніх обсягів доходів та витрат, надходжень та видатків, що супроводжують зовнішньоекономічні операції суб'єктів господарювання.

На сучасному етапі все частіше спостерігаються реформування положень вітчизняної нормативно-правової бази у напрямі її гармонізації із міжнародними стандартами, що певною мірою визначають особливості побудови основних бюджетів підприємств в умовах зовнішньоекономічної діяльності. На підставі дослідження останніх тенденцій зміни регулятивного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких структур було встановлено істотне обмеження змістового та функціонального навантаження податкового підходу до визнання витрат та обліку амортизації на користь бухгалтерського підходу, який фактично займає головне місце у витратній та амортизаційній сферах. Крім того, визначено ключові особливості бюджетного відшкодування ПДВ для експортноорієнтованих підприємств, котрі ґрунтуються на дещо спрощеному переліку критеріїв для претендування на таке відшкодування, а також передбачають можливість для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності одержання відшкодування у тому періоді, в котрому воно виникнуло. Слід зазначити, що доволі інтенсивні зміни спостерігаються у сфері регулювання розрахунків в іноземній валюті, що виникають під час зовнішньоекономічних відносин. Переважно вони стосуються термінів зарахування виручки резидентів в іноземній валюті на їхні рахунки та розміру обов'язкового продажу таких надходжень на міжбанківському валютному ринку України. Підсумовуючи усе вищевикладене, варто зауважити, що істотних удосконалень положень нормативно-правової бази в контексті її гармонізації із міжнародними стандартами, що визначають особливості бюджетування зовнішньоекономічної діяльності підприємств, не відбулось, що вимагає активізації подальшої ретельної роботи у цьому напрямі і вищими й місцевими органами влади, і керівниками та фахівцями бізнес-структур і спеціалізованих організацій.

Щодо перспектив подальших досліджень, то доцільно зосередити увагу на ідентифікуванні кола проблем під час здійснення бюджетування суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в умовах Європейської інтеграції та обґрунтуванні методичних рекомендацій щодо їхнього конструктивного вирішення.

1. Бень Т. Г. *Бюджетування як інструмент удосконалення системи фінансового менеджменту підприємств* / Т. Г. Бень, С. Б. Довбня // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 48–55.
2. Білик М. Д. *Проблеми бюджетування на підприємствах України* / М. Д. Білик // Наукові праці НДФІ. – К.: НДФІ МФУ, 2003. – Вип. 3. – С. 168–176. З. Білобловський С. Складові елементи

процесу бюджетування / С. Білобловський // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. – № 8. – С. 20–25.

4. Жамойда А. А. Инструменты организации бюджетирования промышленных предприятий в Украине / А. А. Жамойда // Економіка і право. Вісник Донецького університету. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – № 1. – С. 159–170.

5. Іляшенко Т. О. Бюджетування як напрямок удосконалення системи управління діяльністю підприємств / Т. О. Іляшенко, К. В. Іляшенко, М. В. Скобенко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2012. – № 3. – С. 36–44.

6. Калініна О. М. Етапи розробки і впровадження бюджетування / О. М. Калініна // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2010. – № 1. – С. 57–64.

7. Коркуна Д. Бюджетування у системі фінансового планування підприємства / Д. Коркуна // Формування ринкової економіки в Україні: науковий збірник. – 2009 . – Вип. 19: Фінансово-економічні проблеми розвитку України. – С. 330–334.

8. Лях О. О. Удоосконалення бюджетування в системі фінансового контролінгу на підприємстві / О. О. Лях // Бізнес Інформ. – 2015. – № 8. – С. 297–302.

9. Маникина В. А. Бюджетирование в системе современных технологий финансового менеджмента / В.А. Маникина // Менеджер. – 2002. – № 2 (18). – С. 72–78.

10. Онищенко С. В. Упровадження бюджетування на вітчизняних підприємствах / С. В. Онищенко // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 45–50.

11. Партин Г. О. Бюджетування у системі управління витратами підприємства / Г. О. Партин // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 50–53.

12. Харко А. Ю. Бюджетування у процесі управління фінансовою діяльністю підприємства / А. Ю. Харко // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 87–91.

13. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

14. Закон України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

15. Указ Президента України “Про запровадження режиму жорсткого обмеження бюджетних видатків та інших державних витрат, заходи щодо забезпечення надходження доходів до бюджету і запобігання фінансовій кризі” від 21.01.1998 р. № 41/98 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

16. Постанова НБУ “Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України” від 03.09.2015 р. № 581 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.